

TERMÍNY, POLOTERMÍNY A PSEUDOTERMÍNY V TECHNOEDUKÁCI A INFOEDUKÁCI

STOFFA Ján, CZ – STOFFOVÁ Veronika, CZ-SK

Resumé

Štúdia objasňuje pojmy polotermín a pseudotermín vo vzťahu k pojmu termín a reaguje na časté používanie polotermínov a pseudotermínov v edukačnej praxi. Z pseudotermínov venuje osobitnú pozornosť používaniu názvov (najmä obchodných), hovorových výrazov a subštandardných výrazov (najmä slangových slov a profesionalizmov) namiesto správnych spisovných termínov. Apeluje na zodpovednejší a kritický prístup edukátorov a autorov písomných edukačných informačných zdrojov k uvedeným kategóriám náhrad termínov. Uvádza aj rad typických prípadov nenáležitého použitia polotermínov a pseudotermínov v terminologickej a edukačnej praxi.

Kľúčové slová: termín, polotermín, pseudotermín, nenáležité náhrady termínov, technoedukácia, infoedukácia.

TERMS, SEMITERMS AND PSEUDOTERMS IN TECHNOEDUCATION AND INFOEDUCATION

Abstract

The study clarifies the concepts semiterm and pseudoterm in relation to the concept (notions) term, and responds to frequent improper using of semiterms and pseudoterms in educational practice. From pseudoterms it pays special attention to the use of names, especially trade names, colloquial words and substandard verbal expressions, especially slang and professionalisms, instead of right literary terms. It calls on the responsible and critical approach of educators and authors of written educational information sources to those categories of improper compensation terms. It also gives a range of improper use semiterms and pseudoterms in terminological and educational practice in the field of technoeducation and infoeducation.

Key words: term, semiterm, pseudoterm, improper substitutions of terms, technoeducation, infoeducation.

Úvod

V edukačnej praxi i v edukačných informačných zdrojoch z oblasti technoedukácie a infoedukácie sa často stretávame s nenáležitou náhradou štandardných spisovných termínov polotermínmi alebo pseudotermínmi. Cieľom tejto štúdie je objasniť menej známe pojmy polotermín a pseudotermín, odôvodniť prečo je nenáležité používať ich ako náhrady štandardných spisovných termínov a tým prispieť k zvýšeniu terminologickej gramotnosti a terminologickej kultúry edukátorov na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy i autorov písaných odborných komunikátov. Pri uvádzaní príkladov nenáležitého použitia polotermínov a pseudotermínov sme zohľadnili mnohoročné skúsenosti a poznatky získané v zmiešanom česko-slovenskom prostredí a z posudzovania veľkého počtu písaných komunikátov rôzneho druhu (vedecké state, vedecké monografie, odborné slovníky, učebnice, diplomové, kvalifikačné a dizertačné práce a i.). Poznatky uvedené v štúdii sa vzťahujú na slovensky písané komunikáty, v mnohom však platia aj pre komunikáty písané česky.

1 Obsah pojmov termín, polotermín a pseudotermín

Obsah pojmu termín, ktorý je ústredným pojmom vedeckej terminológie je dostatočne jasne a presne objasnený v mnohých dielach z oblasti teórie terminológie, napr. u nás v základnom diele J. Horeckého (1) a v dielach jeho nasledovníka J. Masára (2), (3), i v aplikačných obsahovo užšie zameraných odborových dielach, napr. (4), (5). Stručne sa obsah pojmu vysvetľuje aj v jazykovedných slovníkoch, napr. v (6) a encyklopédiách, napr. v (7), ba aj vo všeobecne zameraných slovníkoch (8) a (9). Naproti tomu definíciu pojmov polotermín a pseudotermín sa nám nepodarilo nájsť v žiadnom z uvedených diel. V encyklopédii (7, s. 448) sme zaznamenali pojem „netermín“, ktorý sa nám javí ako nadradený k pojmom polotermín a pseudotermín. V diele (2, s. 23) sme zaznamenali pomenovanie „polotermín“, avšak bez definície. Nie sme jazykovedci a preto sa necítíme povolaní uviesť definície týchto pojmov, ktoré by napĺňali prísne kritériá jazykovedy. Keďže s týmito pojmami operujeme, považujeme za nevyhnuté podať aspoň ich pracovné definície a odôvodniť ich výber z existujúcich možností ich pomenovania.

Pojem polotermín, podradený pojem k pojmu netermín, je spisovné pomenovanie, ktoré nesplňa definičné vlastnosti termínu, predovšetkým presnosť a jednoznačnosť. Často má homonymný charakter a v dôsledku toho možno polotermínu v rámci toho istého pojmoslovného systému priradiť viac než jeden pojem. Môžeme ho však chápať aj ako **nepresné hovorové pomenovanie**. Od polotermínu treba odlišovať pracovnú skratku viacslovného termínu, ktorá platí len v rozsahu jedného komunikátu a spravidla sa uvádza v zátvorke za prvým uvedením úplného viacslovného termínu a často jej predchádza slovný výraz „ďalej len“, za ktorým nasleduje prvé slovo viacslovného pomenovania. Zavedením takejto skratky však nesmie dôjsť k nejednoznačnosti, t. j. v rámci toho istého komunikátu nesmie byť touto skratkou byť pomenovaný žiaden iný pojem.

Najčastejším prípadom polotermínu je, keď sa z viacslovného termínu ponechá len jeho časť, najčastejšie len základný prvok. Polotermínmi sú napr. kompatibilita (nie je jasné, či chemická, mechanická, elektromagnetická), odpor (nie je jasné či elektrický, magnetický, mechanický, tepelný...), vodivosť (podobne ako v predchádzajúcom príklade), zariadenie (veľmi vágne pomenovanie, častom používané v definíciách technických pojmov).

Ako ďalší príklad frekventovaného polotermínu možno uviesť pomenovanie video, ktoré sa vo všeobecnej slovnej zásobe determinologizovalo a v determinologizovanom poňatí sa prenáša do odborných textov. Zaznamenali sme použitie tohto termínu ako nenáležitej náhrady viacerých spisovných štandardných termínov, napr. *videoaparátúra*, *videodisk*, *videofilm*, *videoklip*, *videonahrávka*, *videoprenos*, *videoplatňa*, *videoprogram*, *videotechnika*, *videozáznam* a i. Analogické platí o polotermínoch audio, mono, stereo a i.

Ako možné synonymum pomenovania *polotermín* splňujúce požiadavku internacionálnosti prichádza do úvahy synonymné pomenovanie **semitermín**.

Aj pojem pseudotermín je podradený pojmu *netermín*. **Pseudotermín je pomenovanie, ktoré prislúcha inému pojmu, alebo nesplňa ktorékoľvek imperatívne kritérium pre termín.** Pseudotermín môže formou pripomínať reálny termín, ale termínom v skutočnosti nie je. Pseudotermín najčastejšie nesplňa imperatívne **kritérium abstraktnosti**, t. j. nepomenúva abstraktný pojem ale konkrétny predmet. Typickým príkladom takýchto pseudotermínov sú názvy reálnych (napr. obchodné názvy výrobkov) alebo myšlienkových objektov (napr. názvy počítačových programov).

Mimoriadne dôležité kritérium je **systémovosť**. Vyjadruje požiadavku, aby sa termín organicky začlenil do už existujúceho pojmoslovného systému ako jeho zložka. Toto kritérium

nesplňajú napr. pomenovania vytvorené podľa cudzích vzorov, alebo odlišné od terminologického úzu príslušnej odbornej komunity.

Spisovnosť je ďalším imperatívnym kritériom, ktoré nespĺňajú mnohé pseudoterminy. V edukácii je spisovnosť superimperatívnym kritériom, vyplývajúcim priamo z jazykového zákona. Nespisovné sú napr. nekodifikované slovné výrazy, dialektizmy, nekriticky prevzaté cudzojazyčné termíny, profesionalizmy, slangové výrazy a i.).

V písaných odborných komunikátoch je dôležitým imperatívnym kritériom **dodržiavanie pravidiel odborného a vedeckého štýlu komunikácie**. Typickým príkladom porušovania tohto kritéria je, keď sa namiesto štandardných neutrálnych termínov používajú citovo prifarbené výrazy, hovorové výrazy, expresívne slová, nenáležité zdobeniny a pod.

Ďalším imperatívnym kritériom je **aktuálnosť termínu**. Toto kritérium reflektuje fakt, že pojmoslovné systémy aj jednotlivé termíny podliehajú v čase rôznym zmenám. Toto kritérium nespĺňajú napr. zastarané termíny a termíny z akýchkoľvek dôvodov vyradené z pojmoslovných (termínových) systémov,

Skutočnosť, že pseudotermin nie je termín možno vyjadriť aj inými pomenovaniami, napr. *nepravý termín*, *falošný termín*, *pseudotermin*, *patermin*. Pre pomenovanie pseudotermin sme sa rozhodli najmä preto, že je jednoslovné a splňa požiadavku internacionálnosti.

2 Spektrum pseudoterminov

Existuje mnoho foriem pseudoterminov, ktorých použitie namiesto štandardných spisovných termínov je nenáležité a v oblasti edukácie neprípustné. Túto skutočnosť ilustrujeme na ďalej uvedených príkladoch, ktoré sme zaznamenali v písaných komunikátoch rôznym autorov. Za príkladom pseudoterminu je v zátvorke po skratke skr. (= správne) uvedený jeho termínový ekvivalent, príp. krátke vysvetlenie jeho významu. V prípade odlišnosti gramatického rodu používame medzinárodné iniciálové skratky f (z femininum, pre ženský rod, m (maskulinum, pre mužský rod), n (z neutrum pre stredný rod). Štandardné spisovné termíny (alebo vysvetlenia významu neterminov) sú v príkladoch zvýraznené kurzívou. Rovnaké hodnotenie sa vzťahuje aj na odvodeniny uvedených pomenovaní a na viacslovné pomenovania, v ktorých vystupujú ako jedna z ich zložiek.

Doteraz sme sa najčastejšie stretli s pseudoterminmi nasledujúcich typov:

❖ **Pomenovanie je spisovné, ale neprislúcha danému pojmu, alebo obsahuje nenáležitý termínový prvok.** Takýto pseudotermin predstavuje hrubú vecnú chybu a má zavádzajúci informačný obsah. Viackrát, napr. v štúdiu (14), sme poukázali na veľmi frekventovanú nenáležitú zámenu pojmov a termínov *technika* a *technológia*. Ako ďalšie príklady možno uviesť *karbónová oceľ* (spr. *uhlíková oceľ*), *štípacie kliešte* (spr. *štikacie kliešte*), *tavený syr* (spr. *topený syr*), *tekutina* (pre látku v kvapalnom skupenstve, spr. *kvapalina*, keďže tekutinou je aj látka v plynnom skupenstve), *tekutý kryštál* (kvapalný kryštál), *trubka* (spr. *rúrka*), *tvrdené sklo* (spr. *kalené sklo*) a i.

❖ **Pomenovanie nie je pomenovaním abstraktného pojmu, ale konkrétneho látkového, alebo myšlienkového produktu, t. j. je názvom.** Najčastejším prípadom sú názvy výrobkov, ktoré im dávajú ich výrobcovia a často predstavujú obchodné, resp. komerčné názvy. Napr. *bralen*, *igelit*, *plexisklo*, *silon*, *styroflex*, *teflon*, sú obchodnými názvami *polyetylénu*, *polyvinylchloridu*, *polymetylmetakrylátu*, *polyamidu*, *polystyrénu*, *polytetrafluóretylénu*. V edukačnom prostredí sa ešte aj v súčasnosti stretávame s názvom *Meotar* (výrobok bratislavského podniku *Meopta*) namiesto termínu *spätný projektor*. Mnohé názvy sa prechodne, alebo dlhodobo píše s veľkým začiatočným písmenom, napr. *Internet* (licencovaná počítačová

sieť). V oblasti IKT mnohí autori prezentujú ako pojmy aj názvy programovacích jazykov, napr. Basic, Fortran, Java, Pascal, Visual Basic. Treba poznamenať, že k tomu istému termínu môže prislúchať viac pseudotermínov typu názov. Napr. pre chemickú látku *chlórovaný difenyl* sa používajú (resp. používali) názvy ascarel (USA), clophen (BRD), delor (ČR a SR), pyraléne (Francúzsko), sovol (ZSSR, Ruská federácia).

❖ **Použité pomenovanie nie je súčasťou príslušného pojmoslovného systému.**

Napr. niektorí autori namiesto systémového termínu pre látku s chemickým vzorcom GaAs nepoužívajú systémový termín *arzenid gality*, ale pseudotermíny gáliumarzenid, alebo arzenid gália.

❖ **Použité pomenovanie je nové a predstavuje neologizmus.** Mnohé neologizmy sú pomenovania doslovne prevzaté z cudzích jazykov. Keďže v existujúcich informačných zdrojoch neologizmy spravidla absentujú, používatelia majú problémy zistiť ich význam, ako sa správne píše a vyslovujú. Českí používatelia majú k dispozícii dva slovníky neologizmov (10) a (11), ktoré vzhľadom na jazykovú príbuznosť češtiny a slovenčiny a internacionálnosť mnohých neologizmov môžu poslúžiť aj slovenským používateľom. Na Slovensku zatiaľ slovník podobného zamerania neexistuje. Niektoré čiastkové informácie môžu slovenskí používatelia nájsť v najnovších slovníkoch cudzích slov, napr. v najrozsiahlejšom z nich (9) a v prvých dvoch dieloch najnovšieho slovníka slovenského jazyka (12) a (13). Obsah pojmov pomenovaných neologizmami sa často uvádza aj v odborných a populárno-vedeckých časopisoch v termínových slovníčkoch, neraz s nepríliš vhodným pomenovaním slovníček (slovník) pojmov. Atribút novosti majú neologizmy len dočasne. Skôr alebo neskôr sa vyrieši otázka ich spisovnosti a zaradenia do pojmoslovných systémov alebo ich náhrady inými termínmi. Po akceptácii, kodifikácii alebo vyradení z pojmoslovného systému prestáva byť pomenovanie neologizmom.

❖ **Použité pomenovanie je spisovné, ale je zastarané, t. j. nie je súčasťou aktuálnych pojmoslovných systémov.** Dôvodov zastaranosti môže byť viac. V edukácii predstavujú zvlášť dôležitú problémovú skupinu pomenovania, ktoré boli v minulosti etablovanými termínmi, ale z akýchkoľvek dôvodov boli vyradené z pojmoslovných systémov. Azda najrozšírenejším pseudotermínom tohto typu je pomenovanie umelá hmota, ktoré bolo v štátnej norme pred niekoľkými desiatkami rokov nahradené termínom *plast*. Použitie pseudotermínu hmota je v rámci edukácie trestuhodné aj preto, že hrubo narušuje medzipredmetové vzťahy s fyzikou a chémiou (látko je len jednou z foriem existencie hmoty a umelá hmota neexistuje!). Ďalšími typickými príkladmi takýchto pomenovaní sú váha, konská sila, elektromotorická sila, koercitívna sila a i. Pomenovanie váha bolo v minulosti vo fyzike i v aplikovaných vedných odboroch dvojznačné. V súčasnosti má už len hovorový charakter a v odbornej komunikácii bolo nahradené termínom *hmotnosť* (jednotka kg). Ako pomenovanie sily zemskej príťažlivosti bolo pomenovanie váha nahradené termínom *tiaž* (jednotka N). Ostatné tri uvedené termíny obsahujúce termínový prvok sila sú zavádzajúce, pretože ani v jednom prípade nejde o silu vo fyzikálnom zmysle. Základnou (aj zákonnou!) jednotkou výkonu v SI je *watt* a konská sila nie je ani zákonnou vedľajšou jednotkou výkonu. Namiesto pomenovania elektromotorická sila bol kodifikovaný termín *elektromotorické napätie*. V prípade pomenovania koercitívna sila je ešte jeden dôvod pre jeho vyradenie zo systému. Týmto dôvodom je jeho dvojznačnosť. Tento nedostatok majú aj náhradné termíny *koercitívna intenzita*, resp. *koercitivita*. Keďže pomenovaný pojem existuje analogicky v oblasti magnetického aj elektrického poľa, presné termíny sú *koercitívna intenzita magnetického poľa*, resp. *magnetická koercitivita* (jednotka $\text{H} \cdot \text{m}^{-1}$) a *koercitívna intenzita elektrického poľa*, resp. *elektrická koercitivita* (jednotka $\text{C} \cdot \text{m}^{-2}$). Zastarané pomenovanie dielektrická konštanta bolo zo systému

vyraďené preto, že používateľ a orientuje falošne, lebo v skutočnosti táto veličina nie je konštantou. Bolo nahradené jednoslovným termínom *permitivita*. Pre jeho dvojznačnosť by bolo správnejšie nahradiť ho dvojslovným termínom *elektrická permitivita*.

K zastaraným pomenovaniám patria aj cimra (spr. *izba*), kuchynská soľ (vo význame HCl, spr. *chlorid sodný*), líčiť, líčenie (spr. *opisovať, opis*), merný (elektrický) odpor (spr. *elektrická rezistivita*), sinusoidálny (spr. *sínusoidový*), *špecifická váha* (spr. *hustota*), silokrivka (spr. *siločiar*), švec (spr. *obuvník*), *termoset* (spr. *reaktoplast*), vodotlač (spr. *priesvitka*) a mnoho iných.

❖ **Použité pomenovanie bolo v minulosti aktuálne aj spisovné, ale v súčasnosti je už nielen zastarané, ale aj nespisovné.** Ide najmä o pomenovania, ktorých pravopis sa zmenil pri reforme pravopisu. Ako príklady možno uviesť *sborník* (spr. *zborník*), (pracovná) *smena* (spr. *zmena*), *smes* (spr. *zmes*), *svitok* (spr. *zvitok*), *zpráva* (spr. *správa*), *zpravodaj* (spr. *spravodaj*), *sväzok* (spr. *zväzok*).

❖ **V minulosti prevzaté spisovné pomenovanie, ktoré sa stalo nespisovným po jeho kodifikácii v odlišnej spisovnej adaptovanej forme.** V oblasti IKT je celý rad anglických termínov, ktoré boli v minulosti prevzaté v pôvodnej anglickej forme, ale neskôr boli nahradené adaptovanými termínmi, čím sa ich pôvodné anglické verzie stali nespisovnými. Ako príklady môžeme uviesť anglické termíny *design, hardware, interface, playback, scanner, software, speaker, spoiler, spray, team*, ktoré boli nahradené termíny *dizajn, hardvér, interfejs, plejbek, skener, softvér, spíker, spojler, sprej, tím*. Od týchto pomenovaní treba odlišovať termíny, ktoré sú v súčasnosti spisovné v pôvodnej i adaptovanej forme, napr. *bajt* aj *byte*, *chat* aj *čet*, *joystick* aj *džojstik*, *kejbord* aj *keyboard*, *hacker* aj *heker*.

❖ **Termín prevzatý z cudzieho jazyka, ktorý nie je súčasťou slovnej zásoby jazyka komunikátu.** V slovenských komunikátoch ide najčastejšie o anglické alebo české termíny, v prípade ktorých existujú ich etablované národné spisovné ekvivalenty. Z anglických termínov tohto typu možno uviesť *computer* (spr. *počítač*), *dubbing* (spr. *dabing*), *management, manager* (spr. *manažment, manažér*). Z českých termínov často sa vyskytujúcich v slovenských komunikátoch možno uviesť *antivirový program* (spr. *antivírusový program*), *čidlo* (spr. *snímač*), *dotaz* (spr. *otázka*), *drť* (spr. *drvina*), *iont* (spr. *ión*), *kapátko* (spr. *kvapkadlo*), *kartáč* (spr. *kefa*), *kationt* (spr. *katión*), *klima* (spr. *klíma*), *krb* (spr. *kozub*), *lehátko* (spr. *ležadlo*), *lomítko* (spr. *lomka*), *madlo* (spr. *držadlo*), *malorážka* (spr. *malokalibrovka*), *merítok* (spr. *meradlo; mierka*), *rovnítko* (spr. *znak rovnosti*), *nerezový* (spr. *antikorový*), *odposluch* (spr. *odpočúvanie*), *odstavec* (spr. *odsek*), *pájka* (spr. *spájka*), *pojídlo, pojivo* (spr. *spojivo*), *polovina* (spr. *polovica*), *procento* (spr. *percento*), *razítko* (spr. *pečiatka*), *rohlík* (spr. *rožok, rožtek*), *rovnítko* (spr. *znak rovnosti*), *sada* (spr. *súprava*), *sluchátko* (spr. *slúchadlo*), *struhátko* (spr. *strúhadlo*), *tavidlo* (spr. *tavivo*), *tlačítko* (spr. *tlačidlo*), *trojvrstvý* (spr. *trojvrstvový*), *tryska* (spr. *dýza, hubica*), *tužka* (spr. *ceruza, ceruzka*), *ucpávka* (spr. *upchávka*), *vodítko* (spr. *vodidlo*), *výseč* (spr. *výsek*), *výuka* (spr. *výučba*), *wolfram* (spr. *volfrám*).

❖ **Skomolené pomenovania alebo skomolené termínové prvky cudzieho pôvodu, ktoré nie sú spisovné ani v pôvodnom ani v preberajúcom jazyku.** Zo skomolenín slovenských pomenovaní možno uviesť *inekcia* (spr. *injekcia*), *kompektibilita* (spr. *kompatibilita*), *manager, menežer, menežment* (spr. *manažér, manažment*). Časté sú to napodobeniny niektorých českých termínov, napr. *dielčí* (spr. *čiastkový*), *guličkové ložisko* (spr. *gul'kové ložisko*), *ingust, inkust* (spr. *atrament*), *kadinka* (spr. *kadička*), *kelímok* (spr. *tégel, téglik*), *krabica* (spr. *škatuľa*), *krivítko* (spr. *krividlo*), *kružítok* (spr. *kružidlo*), *krychla* (spr. *kocka*), *meter krychlový* (spr. *kubický meter*), *násluch* (spr. *náčuv*), *obďial'nik* (spr. *obďlžnik*),

obecne (spr. *všeobecne*), obrátkomer (spr. *otáčkomer*). odozva (spr. *ozva*), okopírovať (spr. *odkopírovať*), oter (spr. *oder*), pnutie (spr. *napätie*), prejmka (spr. *prebierka*), rádove (spr. *rádovo*), rejstřík (spr. *register*), savosť (spr. *pijavosť*), smerodatný (spr. *smerodajný*), snímok (spr. *snímka*), tesnopis (spr. *rýchlopis, stenografia*), turbosústroj (spr. *turboagregát*), tužková batéria (spr. *ceruzková batéria*), tvorčí (spr. *tvorivý*), ukazateľ (spr. *ukazovateľ*), upresniť (spr. *spresniť*), vada (spr. *chyba, kaz*), včetine (spr. *vrátane, včítane*), zosilovač (spr. *zosilňovač*), zbytok (spr. *zvyšok, ostatok*), žhavenie (spr. *žeravenie*).

❖ **Subštandardné slangové pomenovania predstavujúce nespisovné vyjadrovacie prostriedky.** Ich podrobnejšia charakteristika a klasifikácia je uvedená v (15, s. 15). Sami edukátori ich používajú pomerne málo, ale potrebujú ich poznať, aby na ne mohli upozorniť svojich edukantov, ktorí ich do školského prostredia prinášajú z prostredia mimo školy, a uviesť ich spisovné ekvivalenty. Ako príklady možno uviesť ajťičkár (spr. *pracovník v oblasti IKT*), antiviráč (spr. *antivírusový program*), bavorák (spr. *auto značky BMW*), benziňák (spr. *benzínový motor*), blinker, blinkér (spr. *smerovka*), brile, bríle (spr. *okuliare*), búrak, burák (spr. *luxusný automobil*), cédéčko (spr. *kompaktná platňa, kompaktný disk*), dekel (spr. *veko, vrchnák*), denaturák (spr. *denaturovaný lieh*), desatinná sústava (spr. *desiatková sústava, dekadická sústava*), doporučené (spr. *odporúčanie*), dvojtakt (spr. *dvojtaktný motor*), dzinzík (spr. *drobná súčiastka, majúca vlastné pomenovanie, napr. tlačidlo, páčka a i.*), džínsovina (spr. *texaskovina*), elina (spr. *električka*), elpéčko (spr. *dlhohrajúca gramofónová platňa*), faxnúť (spr. *odoslať faxom*), gypel, gypel' (spr. *gymnázium*), foťák (spr. *fotoaparát*), habilitačka (spr. *habilitačná práca*), kalfas (spr. *maltovnica*), kombík (spr. *osobný automobil typu kombi*), kontrolka (spr. *kontrolná žiarovka*), kver, kvér (spr. *strelná zbraň*), latina (spr. *latinčina*), nulák (spr. *nulový vodič*), kraťas (spr. *skrat*), pajser (spr. *páčidlo, sochor*), pauzák (spr. *pauzovací papier*), pécéčko, písíčko, písíčko (spr. *osobný počítač*), písatko, písátko (spr. *písadlo*), ponk (spr. *hoblica*), relátko (spr. *relé*), reprák (spr. *reproduktor*), šublera (spr. *posuvné meradlo*), šupátko, šúpatko (spr. *posúvač*), radiálka (spr. *radiálna pneumatika*), spacák (spr. *spací vak, al. spací vagón*), šalovanie, šalung (spr. *debnenie, odebňovanie*), šnek (spr. *závitovka*), šúsdefekt (spr. *prepichnutie pneumatiky*), telka (spr. *televízny prijímač, al. televízia*), trafák, trafo (spr. *transformátor*), uťahováč (spr. *uťahovač*), vecko (spr. *záchod*), zedefinovať (spr. *definovať, určiť*), zicherka (spr. *zatvárací špendlík, zápinka*).

Poznamenávame, že **mnohé slangové pomenovania majú homonymný chrakter**, t. j. sú viacznačné. Napr. pseudotermín diák môže zodpovedať termínom *diapozitív, diafilm* aj *diaprojektor*. Naopak, **tomu istému pomenovaniu môže prislúchať niekoľko slangových pomenovaní**. Napr. termínu *digitálne hodinky* prislúchajú pseudotermíny *didžiny, digi, diginy, digíše, digišky, digošky*.

Nakoniec treba uviesť, že **ako slangové môžu byť hodnotené aj niektoré cudzojazyčné termíny zasadené do slovenského kontextu**, napr. *abandonware* (spr. *nepodporovaný softvér*), *banner* (spr. *reklamný pruh na internetovej stránke*), *password* (spr. *heslo*), **Subštandardné profesionalizmy**, napr. *bzučák* (spr. *bzučiak*), *link* (spr. *hypertextový odkaz*), *linuxák* (spr. *používateľ operačného systému linux*), *trafák* (spr. *transformátor*), *zdroják* (spr. *zdrojový program*).

❖ **Subštandardné dialektizmy**, t. j. pomenovania, ktoré sa ešte používajú v rôznych dialektoch (nárečiach). Ako príklady možno uviesť *cajtung* (spr. *časopis, noviny*), *fijok* (spr. *zásuvka*), *sáčik*, *sakel* (spr. *vrecko, vrecúško*), *šlauch(a)* (spr. *hadica*), *šuflík* (spr. *zásuvka*).

❖ **Viacslovné pomenovania obsahujúce nenáležitý termínový prvok.** Ako príklady možno uviesť pomenovania *gramofónová doska* (spr. *gramofónová platňa*), *kvapalný plyn* (spr. *skvapalnený plyn*), *tekuté lepidlo* (spr. *kvapalné lepidlo*).

❖ **Pomenovania uvedené s nesprávnym akcentom.** Zo slovenských je to napr. pracnosť (spr. *prácnosť*), ryha (spr. *rýha*), synchronný (spr. *synchrónny*), sytič (spr. *sýtič*), tématický (spr. *tematický*), tématika (spr. *tematika*). Mnohí slovenskí používatelia preberajú do komunikátov mechanicky z češtiny spisovné české termíny s odlišným akcentom, čím sa tieto v slovenskom kontexte stávajú pseudotermínmi. Ako príklady možno uviesť *elastomer* (spr. *elastomér*), *ion* (spr. *ión*), *šablona* (spr. *šablóna*), *torium* (spr. *tórium*) a rad ďalších pomenovaní chemických prvkov, žargon (spr. *žargón*). Často sa napodobňujú alebo nekriticky preberajú české termíny s odlišným systémovým zakončením, napr. **-en/-én** (*polyetylen/polyetylén*); **-fon/-fón** (*mikrofon/mikrofón*); **in/ín** (*inzulin/inzulín*); **-logie/lógia** (*technologie/technológia*); **-log/-lóg** (*technolog/technológ*); **-on/-ón** (*lexikon/lexikón*); **-ura/-úra** (*aparatura/aparatúra, glazura/glazúra, textura/textúra*).

❖ **Viacslovné pomenovania nekriticky preberajúce, alebo napodobňujúce slovotvorný prvok z cudzieho jazyka.** Ako príklady možno uviesť pomenovania Booleova algebra (spr. *Boolova algebra*), Hookeov zákon (spr. *Hookov zákon*), Jouleovo teplo (spr. *Joulovo teplo*), komolý ihlan (spr. *zrezaný ihlan*), klopný obvod (spr. *preklápací obvod*).

❖ **Viacslovné, v minulosti správne pomenovania, v ktorých bol niektorý slovotvorný prvok nahradený iným.** Ako príklady možno uviesť pomenovania zlúčenín chemických prvkov s kyslíkom. Dvojslovné termíny, ktoré boli v minulosti pomenovaniami jednotlivých binárnych zlúčenín kyslíka mali ako prvý termínový prvok slovo kysličník. V súčasnosti termín *kysličník* je pomenovaním binárnej zlúčeniny kyslíka s ktorýmkoľvek chemickým prvkom. V prípade jednotlivých binárnych zlúčenín kyslíka bol termínový prvok kysličník nahradený medzinárodným prvkom oxid. V dôsledku toho sa termíny typu kysličník meďný, kysličník sírový, kysličník uhličitý stali pseudotermínmi a boli nahradené aktuálnymi termínmi *oxid meďný, oxid sírový, oxid uhličitý* a pod.

❖ **Hovorové pomenovania, t. j. slová používané pri bežnom dorozumívaní.** Niektoré z nich sa považujú za slangové. Ako príklady možno uviesť. baj očko (spr. *približne, asi*), bandaska (spr. *kanistra*), bigľajz, biglajz (spr. *žehlička, hľadička*), cedečko, cedéčko, cédečko, cédéčko (spr. *kompaktná platňa, kompaktný disk*), centimeter (spr. *krajčírske meradlo*), dach (spr. *strecha*), dátumovka (spr. *dátumová pečiatka*), fach (spr. *odbor; remeslo*), farebné kovy (spr. *neželezné kovy*), fotka (spr. *snímka, fotografia*), frézka (spr. *frézovačka*), gyps (spr. *sadra*), hever (spr. *zdvíhadlo*), inet (spr. *internet* alebo názov Internet), kilo (spr. *kilogram*), kubík (spr. *kubický meter*), kýbel (spr. *vedro*), letovať, letovanie (spr. *spájkovať, spájkovanie*), magneták (spr. *magnetofón*), majzlík (spr. *sekáč*), mikrovlnka (spr. *mikrovlnná rúra*), priemyslovka (spr. *priemyselná škola*), priletovať (spr. *prispájkovať*), rentgen, rengen (spr. *röntgen*), sťahovák (spr. *sťahovací automobil*), šrauba, šruba, šróba (spr. *skrutka*), šraubovák (spr. *skrutkovač*), šúter (spr. *štrk*), vercajg, verkcajg, vercajk, verkcajk (spr. *náradie*), volačka (spr. *smerové číslo v telefonickej komunikácii*).

❖ **Termíny, v ktorých sa používa, alebo napodobňuje cudzia (najčastejšie česká) koncovka.** Ako príklady možno uviesť pomenovania s koncovkami **-árna/-áreň**, napr. škrobárňa (spr. *škrobáreň*); **-árny/-ový** (atomárny/atómový, molekulárny/molekulový); **-čnosť/-ckosť**, napr. cykličnosť (spr. *cyklickosť*), elasticnosť (spr. *elastickosť*), identičnosť (spr. *identickosť*), logičnosť (spr. *logickosť*), praktičnosť (spr. *praktickosť*), špecifičnosť (spr. *špecifickosť*), termoplastičnosť (spr. *termoplastickosť*);

-enský/-ársky, napr. gumárenský, strojársky (spr. *gumársky, strojársky*); **-ište/-isko**, napr. koľajšte (spr. *koľajisko*), kúpalšte (spr. *kúpalisko*), kúrenišť (spr. *kúrenisko*), letišť (spr. *letisko*), prekladišť (spr. *prekladisko*), stavenišť (spr. *stavenisko*), úložišť (spr. *úložisko*),

výstavište (spr. *výstavisko*); kutilstvo (spr. *majstrovanie*), kvapátko (spr. *kvapkadlo*), **-mer/-mér** (polymer/polymér); **-na/-eň**, napr. továrňa (spr. *továreň*); **-ost/-o(vo)st'**, napr. súosost' (spr. *súosovost'*).

❖ **Pomenovania, preberajúce, alebo napodobňujúce české termíny, ktorých rod a v dôsledku toho aj ich skloňovanie v slovenskom komunikáte sú nesprávne.** Ako príklady možno uviesť *kanister m / kanistra f*; *klávesa f / kláves m*; *klima, n / (klíma, f)*; *plazma n / plazma f*; *snímek m / snímka f*; *schéma n / schéma f*; *tarif m / tarifa f*; *téma n / téma f*; *varianta f / variant m*; *výstroj f / výstroj m*; *vzorek m (spr. vzorka f)*; *závěť f / závet, m*.

❖ **Nerešpektovanie mäkkčenia a naopak.** Prejavuje sa absenciou, alebo nenáležitým použitím znaku mäkkčenia (mäkčeňa), napr. v pomenovaniach *laťka* (spr. *latka*), *letúň* (spr. *letún*), *výpusť f* (spr. *výpusť m*).

❖ **Nenáležité použitie písmena y, alebo naopak, jeho absencia.** Napr. v pomenovaniach *antioxydant* (spr. *antioxidant*), *dezoxydácia* (spr. *dezoxidácia*), *dezoxydovač* (spr. *dezoxidovač*), *leidenská fľaša* (spr. *leydenská fľaša*), *oxyd* (spr. *oxid*), *oxydácia* (spr. *oxidácia*), *oxydačný* (spr. *oxidačný*), *oxydant* (spr. *oxydant*), *epoxyd* (spr. *epoxid*), *peroxyd* (spr. *peroxid*). Niektoré slovenské termíny sa v danom ohľade od českých líšia, napr. *kanystř / kanistra, tým / tím*.

❖ **Použitie síce spisovného, ale menej vhodného pomenovania.** Ako príklady možno uviesť *popisovať*, *popis* (lepšie *opisovať*, *opis*), *užívať*, *užívateľ* (lepšie *používať*, *používateľ*), *počiatočný*, *počiatok* (lepšie *začiatočný*, *začiatok*).

❖ **V pseudotermíne sa využíva nesprávna národná, alebo cudzojazyčná predpona, resp. prefixoid,** napr. v pomenovaní *dvojsmerka* (spr. *obojsmerka*), *polčas* (spr. *polčas*), *polokruh* (spr. *polkruh*).

❖ **Pomenovanie, v ktorom bol v rozpore s normou, alebo úzom nenáležité pozmenený slovosled.** Často ide o pomenovania nekriticky prevzaté z menej kvalitných informačných zdrojov, napr. prekladových slovníkov, alebo registrov. Ako príklady možno uviesť *modulácia amplitúdová* (spr. *amplitúdová modulácia*), *signál televízny* (spr. *televízny signál*).

Ako je zrejmé z uvedených príkladov, polotermíny a pseudotermíny sa často nenáležite používajú namiesto štandardných spisovných termínov, tak v hovorenej ako aj v písanej komunikácii. Charakter tejto štúdie nám umožnil poukázať len na príklady tejto nenáležitej náhrady v prípade písaných dokumentov z oblasti technoedukácie a infoedukácie. Okrem už uvedených zdrojov mnoho užitočných informácií o pseudotermínoch uvádzajú aj diela (16) a (17).

Relevantné informačné zdroje z predmetnej oblasti sú finančne náročné, ale používateľom ušetrí veľa času. Tým, ktorí si ich nemôžu zadovážiť, odporúčame, aby si postupne zapisovali pseudotermíny tak ako sa s nimi v praxi stretávajú a správne termínové ekvivalenty, resp. opisné vysvetlenia dopĺňali z verejne dostupných zdrojov.

Záver

Z uvedeného vyplýva, že tak ako je imperatívom používať v edukácii len spisovné termíny, rovnako je imperatívom používať len štandardné spisovné termíny a ich synonymá. Používať polotermíny a pseudotermíny namiesto štandardných spisovných termínov je v edukácii veľká chyba, ktorá sa z edukátora prenáša po osvojení chybných termínov aj na edukantov, čiže **chyba edukátora sa znásobuje počtom jeho edukantov**. Spôsobilosť identifikovať polotermíny

a pseudotermíny je organickou súčasťou terminologickej gramotnosti každého edukátora. Všetci edukátori by preto mali trvale sledovať vývoj spisovného jazyka, terminologické normy a úzus príslušnej odbornej komunity a reflektovať ich v svojej edukačnej praxi. Súčasne by mali rešpektovať medzipredmetové vzťahy. Pri štúdiu, ale najmä pri preberaní terminologických informácií z písaných informačných zdrojov by mal trvalo uplatňovať kritický prístup a orientovať sa na spoľahlivé informačné zdroje.

Literatura

- 1 HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*. 1. vyd. Bratislava :Vydavateľstvo SAV, 0956. 148 s. ISBN nemá
- 2 MASÁR, I.: *Príručka slovenskej terminológie*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1991. 192 s. ISBN 80-224-0341-5
- 3 MASÁR, I.: *Ako pomenúvame v slovenčine : Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, 2000. 60 s. ISBN 80-89037-00-3
- 4 STOFFA, J.: *Terminológia v technickej výchove*. 2. opr. a dopl. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. 162 s. ISBN 80-244-0139-8
- 5 JURČACKOVÁ, Z.: *Terminológia : Základné zásady, metódy a ich aplikácia*. 1. vyd. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 2002. 72 s. ISBN 80-85165-85-6
- 6 HORECKÝ, J. – RÁCOVÁ, A.: *Slovník jazykovedných termínov*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. 208 s. ISBN nemá
- 7 *Encyklopédia jazykovedy*. Zost. Jozef Mistrík. 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1993. 515 s. ISBNB 80-215-0250-9
- 8 *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava : Veda, 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X
- 9 ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: *Veký slovník cudzích slov*. 5. revid. a dopl. vyd. Bratislava – Prešov : Vydavateľstvo SAMO, 2008. 1184 s. ISBN 978-80-89123-07-0
- 10 MARTINCOVÁ, O. et al.: *Nová slova v češtině*. 1. vyd. Praha : Academia, 1998. 357 s. ISBN 80-200-0640-0
- 11 MARTINCOVÁ, O. et al.: *Nová slova v češtině : slovník neologizmů* 2. 1. vyd. Praha : Academia, 2004. 568 s. ISBN 80-200-1168-4
- 12 *Slovník súčasného slovenského jazyka : ag*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2006. 1132 s. ISBN 80-224-0932-4
- 13 *Slovník súčasného slovenského jazyka : hl*. Ed. Alexandra Jarošová a Klára Buzáássyová. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2011. 1088 s. ISBN 978-80-224-1172-1
- 14 STOFFA, J.: K mnohoznačnosti termínov technika a technológia v terminologickom systéme odboru technická výchova. In: *Technické vzdelanie ako súčasť všeobecného vzdelania*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra technickej výchovy, 1996, s. 258261. ISBN 870-88825-43-1
- 15 HOCHÉL, B.: *Slovník slovenského slangu*. 1. vyd. Bratislava : HEVI, 1993. 187 s. ISBN 80-85518-05-8
- 16 IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – ŠALING, S.– MANÍKOVÁ, Z.: *Slovenčina bez chýb*. 1. vyd. Bratislava – Veľký Šariš : Vydavateľstvo SAMO, 1998. 399 s. ISBN 80-967524-3-x
- 17 ORAVEC, P.: *Slovník slangu a hovorovej slovenčiny*. [Vydanie neuvedené] Praha : Maxdorf, 2014. 327 s. ISBN 978-80-7345-326-8

Kontaktné adresy autorov:

Prof. Ing. Ján Stoffa, DrSc., emeritný profesor; Prof. Ing. Veronika Stoffová, CSc.
Katedra technické a informační výchovy, Pedagogická fakulta UP
Žižkovo nám. 5., 771 40 Olomouc
E-mail: StoffaJan@seznam.cz; NikaStoffova@seznam.cz